

УДК 349.42

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПРОДУКЦІЯ ЯК КАТЕГОРІЯ АГРАРНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

**М.М. ЧАБАНЕНКО, кандидат юридичних наук, доцент*,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ**

Стаття присвячена з'ясуванню суті і змісту та формулюванню визначення аграрно-правової категорії «сільськогосподарська продукція», окресленню перспектив удосконалення її законодавчого закріплення. Показано тенденції розвитку доктринального і законодавчого визначення поняття сільськогосподарської продукції. Виділено істотні ознаки сільськогосподарської продукції, сформульовано її поняття.

Аграрне право, категорії аграрного права, сільськогосподарська продукція, сільськогосподарська сировина, продовольство.

Для характеристики системи аграрного права, серед іншого, необхідним є розкриття сутності основних аграрно-правових категорій, що виступають конституюючими засадами побудови галузі аграрного права. Розгляд аграрно-правових категорій передбачає не лише з'ясування їх сутності та ознак, а й наведення визначення. Адже правильним є те, що визначення правового явища повинно являти собою коротке формулювання, в якому концентровано відображені найістотніші риси поняття, що визначається, – його змісту та форми [21, с. 160]. Дослідження й удосконалення понятійно-категоріального апарату аграрного права є актуальним не лише для розвитку доктрини аграрного права, але і для удосконалення правового регулювання аграрних відносин. Адже охоплення регулятивним впливом аграрно-правових норм тих чи інших відносин часто пов'язана із відповідністю цих відносин, їх елементів (передусім суб'єктів та об'єктів) засадничим аграрно-правовим категоріям. З'ясуванню, на наш погляд, підлягають сутність та зміст таких аграрно-правових категорій, як «сільськогосподарська діяльність», «сільськогосподарська продукція», «сільськогосподарський товаровиробник» та «сільськогосподарське підприємство».

У межах цієї статті ми зосередимо увагу на категорії «сільськогосподарська продукція». Місце останньої в системі аграрно-правових категорій зумовлене, по-перше, тим, що сільськогосподарська продукція є одним із об'єктів аграрних правовідносин і, по-друге, тим, що вказівка на категорію сільськогосподарської продукції використовується при формулюванні дефініцій інших категорій аграрного права.

* Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України А.М. Статівка.

Питанням категорії «сільськогосподарська продукція», критеріям віднесення об'єктів матеріального світу до сільськогосподарської продукції присвячені роботи, зокрема, таких авторів: О.М. Батигіна, Л.В. Бицюра, С.І. Бурлака, Х.А. Гайдаржи, В.М. Єрмоленко, С.І. Марченко, М.І. Палладина, В.Ю. Уркевич, В.І. Федорович та інших.

Метою статті є з'ясування суті та змісту, формулювання визначення аграрно-правової категорії «сільськогосподарська продукція», визначення перспектив удосконалення законодавчого закріплення вказаної категорії.

Спочатку звернемося до думок науковців щодо цього поняття. Так, В.М. Єрмоленко сільськогосподарською продукцією визнає «усю сиру продукцію культурного рослинництва, тваринництва та рибництва, одержувану від сільськогосподарської діяльності, а також продукти її первісної переробки, здійснюваної безпосереднім її виробником» [7, с. 62]. У зв'язку з цим, на думку вченого, сільськогосподарською також є продукція переробки сільськогосподарської сировини підприємствами переробної промисловості [8, с. 16].

Як зазначає В.Ю. Уркевич, сільськогосподарську продукцію (що, правда, як об'єкт аграрних правовідносин) можна визначити як продукцію (рослинницьку, тваринницьку та рибницьку), що виробляється (вирощується) внаслідок дії біологічних процесів її вирощування, має природне походження від землі й (або) від живих біологічних організмів [22, с. 122–123].

На переконання В.І. Федоровича сільськогосподарська продукція є продуктом харчування, готовим до безпосереднього вживання, так і незамінною сировиною для промисловості. Особливість такої продукції, на переконання вченого, полягає в нетривалості її збереження, що зумовлює необхідність застосування спеціальних режимів збирання, зберігання й доставки до споживача [23, с. 192].

С.І. Марченко, характеризуючи товарну сільськогосподарську продукцію, пропонує виділяти такі її ознаки: а) перелік продукції, що належить до сільськогосподарської, нормативно закріплений; б) вона має рослинне й тваринне походження і безпосередньо пов'язана з використанням землі та інших природних ресурсів, а отже, до неї належать: продукція сільського господарства, рибного господарства, лісового господарства, а також продукція полювання; в) функціональним призначенням сільськогосподарської продукції є її використання на харчові (продовольство) та нехарчові цілі (сировина для сільськогосподарських, промислових, енергетичних, фармацевтичних, медичних та інших цілей). Сільськогосподарська продукція включає в себе продовольство і сировину. Продовольство і сировина є видовими поняттями щодо родового – сільськогосподарської продукції; г) в чинному законодавстві закріплено особливий правовий режим сільськогосподарської продукції (законодавчо передбачено створення спеціальних продовольчих запасів; запроваджено режим державного цінового регулювання на окремі види сільськогосподарської продукції; запроваджено спеціальний режим

експортно-імпортних операцій з сільськогосподарською продукцією; закріплено спеціальні вимоги щодо безпечності та якості цього виду продукції; запроваджено спеціальний порядок вилучення з обігу та знищення неякісної сільськогосподарської продукції та ін.) [9, с. 411–412].

На переконання О.М. Батигіної, поділ сільськогосподарських товарів на «продукцію», «сировину» та «продовольство» фактично не має значення, оскільки один і той самий товар у різних ситуаціях може виступати і першим, і другим, і третім. Дослідник пропонує класифікувати сільськогосподарську продукцію таким чином: а) за економічними ознаками – як засіб виробництва і предмет споживання; б) за критерієм наявності матеріальної субстанції – як річ і спосіб забезпечення немайнового блага – права на безпечне харчування; в) за правовим режимом – як рухома (партія картоплі) і нерухома (незбираний врожай); г) за ступенем свободи обігу – як така, що знаходиться у вільному обігу (тонна зерна), як така, що має обмежений обіг (партія цукру) та як така, що вилучена з обігу (сільгосптовари, які не можуть бути предметом цивільно-правових угод); д) за фізичними властивостями – як подільна річ (оптова партія сільськогосподарської продукції, яка може бути розділена без втрати її цільового призначення – обіг на оптовому ринку) і неподільна річ (оптова партія сільгосптовару, яка не може бути розподілена, оскільки втратить своє цільове призначення – обіг на оптовому ринку); е) за кількістю матеріальних субстанцій – як складна і проста; ж) за властивими якісними ознаками – як індивідуально визначена (партія помідорів нового сорту) і родова (партія помідорів загальновідомого сорту); з) за функціональними ознаками – як сільськогосподарська продукція, сільськогосподарська сировина та сільськогосподарське продовольство [3, с. 41].

В аграрно-правовій літературі запропонована й дворівнева класифікація сільськогосподарської продукції, згідно з якою: а) за функціональним призначенням сільськогосподарська продукція може бути сировиною (підлягатиме подальшій переробці) та продукцією, готовою до споживання; б) за характером використання (споживання) – харчовою (продовольство) та нехарчовою. За такого підходу один і той самий продукт виступає і сировиною, і харчовим (або нехарчовим) продуктом [6, с. 252].

Отже, як вбачається, одностайності серед науковців щодо сутності, визначення поняття категорії «сільськогосподарська продукція», а також її класифікації на різні групи поки що немає.

Якщо ж ми звернемося до легального визначення категорії, яка розглядається, то слід зазначити, що у нормативно-правових актах України поняття «сільськогосподарська продукція» визначається як:

– продукція (товари), що підпадають під визначення груп 1–24 Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, якщо при цьому такі товари (продукція) вирощуються, відгодовуються, виловлюються, збираються, виготовляються, виробляються, переробляються безпосередньо виробником цих товарів (продукції), а також продукти обробки та переробки цих товарів (продукції), якщо вони були придбані

або вироблені на власних або орендованих потужностях (площах) для продажу, переробки або внутрішньогосподарського споживання (пп. 14.1.234. п. 14.1. ст. 14 Податкового кодексу України [11], п. 2.15. ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [16], п.1.2. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні [18]);

- продукція, перелік якої визначений у групах 01–14 розділів I та II Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності згідно із Законом України «Про Митний тариф України» (ст. 1 Закону України «Про аграрні розписки» [14]);

- сільськогосподарські харчові продукти тваринного і рослинного походження, що призначені для споживання людиною у сирому або переробленому стані як інгредієнти для їжі (ст. 1 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» [15]);

- продукція, що виробляється в сільському господарстві та відповідає кодам 01.11 – 01.42 та 05.00.1 – 05.00.42 Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-97 (ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років» [20]);

- актив, одержаний в результаті відокремлення від біологічного активу, призначений для продажу, переробки або внутрішньогосподарського споживання (п. 4 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» [17]).

Отже, як вбачається, у законодавстві України використовується різне за змістом (обсягом) поняття «сільськогосподарська продукція». При цьому у документах вказується, що те чи інше визначення сільськогосподарської продукції вживається для цілей відповідного нормативно-правового акта. Вважаємо такий стан речей неприпустимим, адже одна й та ж категорія (у даному випадку поняття «сільськогосподарська продукція») не може мати різний зміст (обсяг), навіть незважаючи на те, що вона використовується у різних видах суспільних відносин. До того ж, як правильно вказується в аграрно-правовій літературі, різне конструювання однойменного поняття для «обслуговування» кожного конкретного закону нічим не виправдано [10, с. 43], а неузгодженість в нормативних визначеннях однойменних термінів створює труднощі в правозастосовній практиці, свідчить про недосконалість юридичної техніки [13, с. 98–104].

Також є очевидним, що у законодавстві України вживається широке розуміння сільськогосподарської продукції, тобто як продукції (товарів), що підпадають під визначення груп 1–24 Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності згідно із Законом України «Про Митний тариф України» [19]. Відповідно до названого нормативно-правового акта, до сільськогосподарської продукції відносять: а) живі тварини та продукти тваринного походження (групи 01–05); б) продукти рослинного походження (групи 06–14); в) жири та олії тваринного або рослинного походження, продукти їх розщеплення, готові харчові жири, воски тварин-

ного або рослинного походження (група 15); г) готові харчові продукти, алкогольні та безалкогольні напої і оцет, тютюн та його замінники (групи 16–24). При цьому така продукція (товари) мають вирощуватися, відгодовуватися, виловлюватися, збиратися, виготовлятися, вироблятися, перероблятися безпосередньо їх виробником.

Якщо ми звернемося до законодавства ЄС, то відповідно до п. 1 ст. 32 Договору про заснування Європейського Союзу «до сільськогосподарської продукції належить продукція рослинницької, тваринницької, рибної галузей, а також продукти першої стадії переробки, безпосередньо пов'язані з такою продукцією» [12, с. 179]. Це визначення базується на основі Генеральної угоди з митних тарифів і торгівлі та є предметом розширювального тлумачення [4, с. 296–297]. Європейський Суд Правосуддя (далі ЄСП), тлумачачи поняття «пов'язані з ними продукти першого ступеня переробки», зазначив, що вирішальним у такому разі є економічний зв'язок між основним і переробленим продуктами, а не кількість послідовних етапів перероблення. Однак перероблені продукти, вартість переробки яких значно перевищує вартість основних продуктів, не охоплюються цим поняттям [1]. Також ЄСП постановив: якщо поняття сільськогосподарської продукції визначає загальні засади зарахування цієї продукції до відповідних переліків, то самі переліки містять точно визначені види продукції, застосовуючи номенклатуру Єдиного Митного Тарифу Співтовариства. Таке тлумачення має два важливі правові наслідки: а) умовою визначення продукції сільськогосподарською є її зазначення в переліках Додатку 1 до Договору про Співтовариство або Регламенту 7а; б) при застосуванні цих переліків належить брати до уваги інші позиції Єдиного Митного Тарифу Співтовариства згідно з правилами його використання [5, с. 43].

Отже, можна навести таке поняття сільськогосподарської продукції: це нормативно визначений перелік продукції сільського, рибного та лісового господарства, а також продуктів її первинної переробки.

Серед науковців немає однастайності щодо сутності, визначення поняття категорії «сільськогосподарська продукція», а також її класифікації на різні групи. У законодавстві України використовується різне за змістом (обсягом) поняття «сільськогосподарська продукція». При цьому у документах вказується, що те чи інше визначення сільськогосподарської продукції вживається для цілей відповідного нормативно-правового акта. Такий стан речей є неприпустимим, адже одна й та ж категорія (у даному випадку - поняття «сільськогосподарська продукція») не може мати різний зміст (обсяг), навіть незважаючи на те, що вона використовується у різних видах суспільних відносин.

Наведене дає змогу зробити висновок, що останнім часом набуло поширення використання широкого трактування категорії «сільськогосподарська продукція», згідно з яким вона включає в себе не лише продукцію сільського, а й рибного та лісового господарства, а також продукти їх первинної переробки. Таке трактування притаманне й законодавству України, адже існуючі легальні визначення сільськогосподарської

продукції включають не лише власне сільськогосподарські товари, а й продукти їх переробки. В Україні перелік сільськогосподарської продукції нормативно закріплений (групи 1–24 Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності згідно із Законом України «Про Митний тариф України»). У цілому це відповідає законодавчій практиці ЄС.

Сільськогосподарська продукція – це нормативно визначений перелік продукції сільського, рибного та лісового господарства, а також продуктів її первинної переробки.

Категорія «сільськогосподарська продукція» вимагає уніфікованого закріплення в законодавстві України з тим, щоб навіть між дуже схожими визначеннями з різних нормативно-правових актів не виникало протиріч. Це сприятиме не лише удосконаленню правового регулювання аграрних відносин, а й належному правозастосуванню.

Список літератури:

1. Case 185/73, Hauptzollamt Bielefeld v. Offene Handelsgesellschaft in Firma H.C. König (1974) ECR 607 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://curia.europa.eu>.
2. Аграрная политика и аграрное право ЕС, Украины, Белоруссии и Казахстана : курс лекций / науч. ред. Г.Е. Быстров, Б.А. Воронин. – Екатеринбург : Урал. аграрн. изд-во, 2013. – 204 с.
3. Батигіна О.М. Сільськогосподарська продукція як об'єкт обігу на аграрному ринку / О.М. Батигіна // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 2. – С. 38–41.
4. Бицюра Л.В. Особливості визначення сільськогосподарської продукції у сфері спільної аграрної політики відповідно до положень договору про заснування Європейського Союзу / Л.В. Бицюра // Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30–31 жовтня 2009 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. В.М. Єрмоленка та ін. – К. : ІРІДУМ, 2009. – С. 296–298.
5. Бурлака С.І. Поняття «сільськогосподарська продукція» у праві Європейського Союзу / С.І. Бурлака // Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 21–22 травня 2010 р.). – Біла Церква : Білоцерківський нац. аграрн. ун-т, 2010. – С. 42–44.
6. Гайдаржи Х.А. Сільськогосподарська продукція як об'єкт виробничих правовідносин в обслуговуючих переробних кооперативах / Х.А. Гайдаржи // Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права : матер. «круглого столу» (м. Харків, 6 грудня 2013 р.) : зб. тез наук. допов. / за заг. ред. А.П. Гетьмана; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2013. – С. 251–253.
7. Єрмоленко В. Сільськогосподарська продукція як аграрно-правова категорія / В. Єрмоленко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 6. – С. 58–62.
8. Єрмоленко В.М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.06 / В.М. Єрмоленко. – Х., 2008. – 35 с.
9. Марченко С.І. Сільськогосподарська продукція як об'єкт аграрних правовідносин / С.І. Марченко // Актуальні питання реформування правової

системи України : зб. ст. за матер. VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 29–30 травня 2009 р.) / уклад. Т.Д. Климчук. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 411–412.

10. Палладина М.И. О юридических категориях и терминах в аграрном праве / М.И. Палладина // Государство и право. – 2000. – № 7. – С. 42–48.

11. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Ч. 1. – Ст. 3248.

12. Право Європейського Союзу : навч. посіб. / за заг. ред. Р.А. Петрова. – 2-ге вид. – К. : Істина, 2009. – 376 с.

13. Правовое обеспечение развития сельского хозяйства в России / отв. ред. С.А. Боголюбов. – М. : Юрист, 2005. – 342 с.

14. Про аграрні розписки : Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5479-VI // Офіційний вісник України. – 2013. – № 5. – Ст. 146.

15. Про безпечність та якість харчових продуктів : Закон України від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 19. – Ст. 98.

16. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – Ст. 527.

17. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» : Наказ Міністерства фінансів України від 18 листопада 2005 р. № 790 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 49. – Ст. 3090.

18. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 15 грудня 2004 р. № 637 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 3. – Ст. 155.

19. Про Митний тариф України : Закон України від 19 вересня 2013 р. № 584-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 20–21. – С. 1677. – Ст. 740.

20. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2238-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 11. – Ст. 52.

21. Пугачев А.Н. Система юридических понятий, терминов, дефиниций в современном праве / А.Н. Пугачев // Концептуальные основы развития национальных правовых систем в контексте процессов глобализации и региональной интеграции: постсоветский опыт и перспективы устойчивого развития : мат. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Минск, 7–8 октября 2001 г.) / редкол.: С.А. Балащенко (гл. ред.) и др. – Минск : Изд. центр БГУ, 2001. – С. 158–161.

22. Уркевич В.Ю. Аграрні правовідносини в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.06 / В.Ю. Уркевич. – Х., 2007. – 411 с.

23. Федорович В.І. Про співвідношення земельного та аграрного права / В.І. Федорович // Стан та перспективи розвитку аграрного права : Матер. міжнар. наук.-теор. конф., присв. 80-річчю В.З. Янчука (м. Київ, 26–27 травня 2005 р.) / за ред. В.М. Єрмоленка, В.І. Курила. – К. : Магістр – XXI ст., 2005. – С. 189–193.

Стаття посвящена выяснению сущности и содержания, формулировке определения аграрно-правовой категории «сельскохозяйственная продукция», определению перспектив усовершенствования законодательного закрепления указанной категории. Определены тенденции развития доктри-

нального и законодательного определения понятия сельскохозяйственной продукции.

Аграрное право, категории аграрного права, сельскохозяйственная продукция, сельскохозяйственное сырье, продовольствие.

The paper covers the issues of essence and content of agricultural products which is considered an agrarian-law category. The prospects of the named category legal determination are defined. The tendencies of doctrinal and legislative development of the agricultural products definition are certain. The essential features of agricultural products are distinguished; the concept of agricultural products is formulated.

Agrarian law, agrarian law categories, agricultural products, raw agricultural material, provisions.